

je u korijenu i moralni individualizam« (Turčinović, 136–137), a stvorene osnovne teološke i antropološke pretpostavke za ono što Vramec programatski smješta u granicu ljudske solidarnosti koja je od Boga dan zahtjev za međuljudske odnose na svim razinama. U tom smislu Vramčev je program jasan: »Tebe je Bog dal i daruval tvojim bližnim, očinim sinom, slugam Božim, da tvojim tovarušem v vremenima potrebščine hasniš i korest činiš« (*Postila I*, 182. r., Turčinović, 136). Evandeoski je to program uvijek suvremen, a u današnjoj se teologiji i socijalnoj znanosti Crkve artikulira kao zauzeto i solidarno zauzimanje za izgradnju »civilizacije ljubavi«.

U tim bitnim odrednicama vidim Vramca kakvog nam ga je približio Josip Turčinović u ovoj iznimnoj i osobito vrijednoj knjizi. Za Turčinovića je Vramec zauzet i zabrinut kulturni i teološki djelatnik u čijoj se teologiji »po prvi (i zadnji) put kod nas čuju autentični glasovi prebogatije starije katoličke tradicije, svetootačke i skolastičke, osobito u egzegezi, ekleziologiji i moralu« (Turčinović, 139). Kao takav, iz rakursa ne tako bliske nam prošlosti, Vramec i danas djeluje aktualno, suvremeno i prepoznatljivo.

Tomislav Zdenko Tenšek

Alojzije Hobljaj, *Od zrna do kruha*, Priručnik za odgojitelje i učitelje uz Dane kruha, Zagreb, Školska knjiga, 1995., 88 str. i 19 str. priloga

Metodički priručnik *Od zrna do kruha* namijenjen je oblikovanju du-

hovno-religioznih slavlja u različitim životnim i odgojno-obrazovnim situacijama: u predškolskim i školskim ustanovama (osobito na vjeronaučnim susretima i različitim svečanostima), u vjerničkim zajednicama (ponajprije u župnoj katehezi i euharistijskim slavljinama) te prigodom različitih svečanosti u obiteljskom krugu. U priručniku se nalazi deset tema ili, preciznije rečeno, metodičkih modela u kojima se djeca prirodno i bogato – meditirajući o pšeničnom zrnu, odnosno o njegovu putu »od zrna do kruha«, meditirajući o zrnu koje samo raste, o trsu i grozdu, o darivanju i primanju dara, meditirajući također o »silasku u dubinu« – pripremaju za ulazak u svijet simbola, za susret sa zagonetnim svijetom prisposodobâ te za susret s bogatim slojevima evandeoskoga teksta o Isusovoj smrti i uskrsnuću.

Autor je u ovome opsegom nevelikome djelu ponudio ove teme: Zrno – kruh; S djecom zajedno peći kruh; Zajedničko blagovanje; Grožđe – vino; Slavlje zahvalnice; Služba Božja – kruh i vino; Proslava Isusove večere – Isus se daje u kruhu i vinu; Kako djeca shvaćaju Očenaš; Ići u dubinu; Proslava tajne života.

Svaka tema sadrži uvodne misli te brojne metodičke prijedloge i sugestije za oblikovanje metodičkih modela.

U uvodnim mislima (ponekad razmjerno kratkima) autor razlaže teološko-pedagoški smisao teme, naznačuje razine komuniciranja s predloženim sadržajima koje ostvaruju djeca pojedine dobi, a često upućuje i na antropološku vrijednost pojedine teme u procesu djetetova odrastanja.

Metodičke upute predložene su kao niz često vrlo razrađenih metodičkih postupaka koji, polazeći od evociranja i oživljavanja temeljnih općeljudskih iskustava, uvode djecu u bogate slojeve vjerničkih iskustava.

Budući da je Hoblajeve knjiga prvi metodički priručnik te vrste u nas, temeljitije ćemo razmotriti izbor ponuđenih sadržaja, osobito biblijskih i molitvenih te glavna metodička polazišta u oblikovanju pojedinih modela.

Izbor sadržaja, tj. izbor tekstova za meditaciju, molitvenih predložaka te biblijskih i liturgijskih tekstova u ovoj je knjizi razvojnopsihološki utemeljen, iako će se, vjerojatno, nekima (odgojiteljima, učiteljima pa čak i pojedini stručnjacima) učiniti da su pojedini tekstovi (ili čak više njih) mnogim svojim slojevima nedostupni djeci te dobi. Spomenimo samo, na primjer, ulomke iz Ivanova evanđelja (6,35; 6,51; 12,24; 15,1–2.4–5) te prerečene (stilizirane) tekstove o Isusovoj posljednjoj večeri.

Doista, hoće li se djeca moći susresti s tako složenim tekstovima? Ili, još izravnije: neće li bogatstvo poruke te složen suodnos slikovitoga i teološko-refleksivnoga diskursa u većini tekstova biti nepremostive komunikacijske zapreke koje će onemogućiti susret djeteta te dobi, djeteta koje još nema dovoljno razvijene komunikacijske navike i sposobnosti, s takvim tekstovima.

Autor se u svojoj knjizi hrabro opredjeljuje za put koji znatno odudara od, na žalost u nas još vrlo nazočnoga,

pristupa u kojemu je često izražena prevelika (gotovo nametljiva) briga o tome da sadržaji s kojima se djeca susreću budu što jednostavniji, »pristupačniji« i djeci »razumljiviji«.

O čemu je, dakle, riječ? Inspiriran bogatim rezultatima i iskustvima velikih pedagoških i katehetskih istraživača (npr. M. Montessori) te na temelju vlastitih višegodišnjih teorijskih i empirijskih istraživanja, autor nastoji duboko poštivati narav biblijskoga teksta, osobito njegovu dubinu, odnosno višeslojnost koja se očituje kao mogućnost i svojevrsan poziv za čitateljevo sve dublje i cjelovitije čitanje, te narav djetetova bića, tj. njegovu otvorenost intenzivnom gledanju, čuđenju i divljenju.

Možda je korisno podsjetiti da je u toj dobi vrlo izražen djetetov interes za slikovit govor, za duboko doživljavanje i zamišljanje (fantazijsko sustvaranje) pjesničkih slika, prispodoba i simbola. Osim toga, dijete te dobi vrlo intenzivno komunicira – i to svojom intuicijom i naslućivanjem – i s onim slojevima teksta u koje ne može racionalno proniknuti i s kojima (ili još točnije: o kojima), najčešće, ne može verbalno komunicirati.

I upravo su te dimenzije djetetova komuniciranja s biblijskim tekstovima, ali i sa simbolima te s molitvenim sadržajima, stalno nazočne u metodičkim modelima ostvarenima u ovoj knjizi. Tako autor na više mjesta ističe da će dijete intuicijom proniknuti u neke od bitnih slojeva evanđeoskih tekstova te u značenje odnosno smisao simbola. Dakako, takav pristup implicira još je-

dnu dimenziju djetetova stvaralačkoga komuniciranja s pojedinim tekstovima, a to je sloboda koja ohrabruje čitatelje različitih dobi da u ponuđenom sadržaju prime koliko mogu i da intuitivno naslute da je sadržaj koji su susreli toliko bogat i živ da mu se valja ponovno vraćati. Stoga je vrlo dobro – osobito za oslobađanje odgojitelja, učitelja i roditelja – što se o tome u knjizi eksplicitno govori na više mjesta (npr. na str. 6, 13, 16, 24, 25, 48, 57. i sl.). Takav pristup iznimno je važan u općeljudskom i vjerničkom rastu djeteta, jer se u njemu taloži iskustvo povjerenja koje mu je tijekom komuniciranja s biblijskim i ostalim sadržajima bilo darovano te iskustvo poziva da trajno raste.

Kvalitetno primanje ponuđenih sadržaja, odnosno stvaralačko komuniciranje s njima omogućeno je primjenom prikladnih metodičkih pristupa koji istodobno vode računa o razvojnopsihološkim obilježjima djece te o naravi biblijskih, liturgijskih i molitvenih tekstova. Među metodičkim postupcima ostvarenima u ovoj knjizi vrlo je često stvaralačko slušanje odgojiteljeva meditativnoga govorenja, djetetov osobni meditativni susret s ponuđenim sadržajima te različiti oblici stvaralačkoga izražavanja: likovnoga, scenskoga, verbalnog. Kao specifičan oblik stvaralačkog izražavanja, vrlo vrijedan za postupan razvoj djetetova osobnoga govora vjere, posebno bismo istaknuli molitveno izražavanje.

Kratko ćemo u ovom kontekstu razmotriti literarno-komunikacijsku i religiozno-pedagošku ulogu djetetova meditacijskoga poniranja, djetetove

identifikacije te ulogu djetetova stvaralačkoga izražavanja pokretom.

U gotovo svim metodičkim modelima autor uvodi djecu u meditaciju koja istodobno omogućuje svakome djetetu postupno i slojevito poniranje u osobna iskustva, osobito u bogate slojeve osobnih emotivnih i fantazijskih iskustava te vrlo cjelovito komuniciranje s pojedinim simbolima. Tako ostvarena meditacija predstavlja, dakako, osmišljenu pripremu za susret s bogatim vjerničkim sadržajima. Riječ je o meditaciji koja je gotovo redovito utemeljena na promatranju, osluškivanju, taktilnom i olfaktivnom percipiranju, asocijativnom stvaranju bogatoga iskustvenog konteksta, razvijenom zamišljanju (maštanju), dubokom doživljajnom komuniciranju sa sadržajima te stvaralačkome izražavanju. Očito, u takvome komunikacijskome procesu aktivirano je cjelokupno djetetovo biće: i percepcija, i doživljavanje, i fantazija, i mišljenje, i izražavanje – sve do elemenata spoznavanja ili bar intenzivnijega intuitivnog naslućivanja smisla. Pritom se, dakako, ostvaruje spontano i duboko unutarnje povezivanje, ili točnije: prožimanje općeljudskih i vjerničkih iskustava, što je u istinskom odgoju u vjeri iznimno važno.

U predloženim modelima istaknuto komunikacijsku ulogu ima i proces identifikacije, odnosno poistovjećivanja. Riječ je o psihološko-pedagoškom procesu, odnosno o metodičkom postupku koji vrlo cjelovito uvodi dijete u suživljavanje i poistovjećivanje s biblijskim likom ili s predmetom koji u određenom kontekstu ima preneseno

značenje. Proces identifikacije u ovoj knjizi omogućuje djetetu da cjelinom svojega bića, poistovjećujući se npr. sa zrnom, vrlo intenzivno proživi temeljno iskustvo silaska u dubinu, iskustvo predanja, iskustvo nicanja i puta prema svjetlosti (ili Svjetlosti), iskustvo donošenja i darivanja roda. Dubljoj osobnoj identifikaciji umnogome pridonosi i jezična struktura meditativno-poticajnih predložaka. Pritom osobito mislimo na tekstove u kojima je nazočan upravni govor, jer on spontano pridonosi oslobađanju djece za neposredno i osobno suživljavanje s likom. Komunikacijski poziv koji tekst odašilje čitatelju ili slušatelju još je izravniji i jači ako je riječ o tzv. »ja-iskazima«, tj. o tekstovima u prvom licu. Sa zadovoljstvom konstatiramo da su tekstovi namijenjeni djetetovu identifikacijskom susretu s likovima u ovoj knjizi jezično strukturirani upravo tako.

Stvaralački ostvarena identifikacija često spontano prelazi u različite oblike izražavanja, a za djecu predškolske i mlade školske dobi iznimno je važno izražavanje pokretom i likovno izražavanje, jer se u tim oblicima izražavanja najcjelovitije stvaralački »izriču« rezultati doživljavanja, zamišljanja, identifikacije i svojevrsnog »razumijevanja« i onih slojeva biblijskih ili drugih sadržaja koji su djetetu racionalno »nedohvatljivi« i o kojima se još ne može dosta cjelovito verbalno izražavati.

Ono što je možda najvažnije u ostvarenom metodičkom pristupu jest činjenica da sve njegove sastavnice otvaraju prostor za razvijanje autenti-

čnog čuđenja i divljenja u djeteta. Držimo da će upravo čuđenje i divljenje, kao temeljni stav djeteta u otkrivanju i primanju ponuđenih sadržaja, biti plodno tlo za razvijanje i njegovanje spontane i iskrene zahvalnosti i poštovanja te za razvijanje djetetova osobnog molitvenog izraza.

U ovom kontekstu čini nam se opravdanim proširiti teorijsko promišljanje, kao svojevrsan znanstveno-teorijski sugovor, i o tri važna teorijska religiozno-pedagoška naglaska o kojima autor eksplicitno ne govori, ali koje djelomično možemo »odčitati« i osvijestiti u knjizi a o kojima bi bilo potrebno više voditi računa u budućim cjelovitijim radovima s ovog područja.

Ponajprije valja progovoriti o svojevrsnoj imanentnoj poetici u djetetovu odnosu prema simbolima ali i u njegovu odnosu prema biblijskim tekstovima. Ima li takvih »poetičkih« iskustava u Hoblajevoj knjizi? Odgovor je, dakako, potvrđan, jer je u mnogim gledištima predloženih modela višestruko nazočna poetika svjetla i tame, plamena, zatvorenosti (ukopanosti), rasta... Riječ je, dakako, o poetici koja je na tragu iskustava i stvaralaštva Gastona Bachelarda koji je svojim radovima *Plamen voštanice*, *Poetika prostora* i *Poetika sanjarije* potaknuo mnoge metodičare da se, upravo u radu s djecom najmlađe dobi, usude povjerovati u intuiciju, u stvaralačku snagu slika (često gotovo arhetipskih) rođenih u djetetovoj mašti i doživljajnosti koje vode dijete u susret s transcendentnim.

Nadalje, kao posebnu vrijednost modela koji su namijenjeni uvođenju

djece u svijet simbola ističemo vrlo dobru, a to znači uvjerljivu i razvijenu svezu između označitelja i označenoga. Ta se sveza ostvaruje, zapravo postupno razvija, u aktivnom i cjelovitom komunikacijskom procesu u kojemu dijete cjelinom svojega bića nastoji proniknuti u slikovite slojeve simbola ili prispodobne, što će već i u toj dobi biti bogato i produktivno uporište za naslućivanje bitnih gledišta označenoga. Naravno, vrijednost bi knjige bila još veća da je autor teorijski osvijestio i tu svezu koja bi pomogla odgojiteljima i učiteljima da bolje razumiju smisao mnogih metodičkih postupaka u predloženim modelima.

Napokon, bilo bi poželjno temeljitije teorijski osvjetliti kako predloženi sadržaji i stil komuniciranja pridonose razvoju osobnoga govora vjere već u djece te dobi, što inače u određenoj mjeri biva očitim iz nekoliko predloženih modela u Hoblajevoj knjizi. To bi bio važan prinos teorijskom osmišljavanju metodičkih postupaka koji, potičući osobnu i aktivnu komunikaciju s biblijskim, liturgijskim i molitvenim tekstovima, omogućuju i djetetovo osobno molitveno izražavanje, što postaje pologom za razvoj osobnoga govora vjere shvaćenoga kao proces koji se razvija i mijenja tijekom čovjekova života.

U eventualnom drugom izdanju knjige bilo bi također poželjno provesti neka jezična usavršavanja (a bilo bi prijeko potrebno ispraviti nekoliko ustaljenih jezičnih pogrešaka koje su promaknule lektoru). Osim toga, držimo da bi u novome izdanju knjige bilo

korisno predložiti cjelovitiju bibliografiju koja bi čitatelje potaknula na još samostalnije istraživanje.

Zaključujući prosudbu Hoblajeve knjige, smijemo ustvrditi da je u njoj ponuđen kreativan i primjeren religiozno-pedagoški i metodički put za postupno uvođenje djece predškolske i mlađe školske dobi u duboke slojeve biblijskih, liturgijskih i molitvenih sadržaja. Uvjerljivost i autentičnost takvog pristupa očituje se osobito u molitvenom izražavanju djece te u otvaranju mogućnosti, gotovo u svakoj temi, za duhovno-religiozno slavlje.

Ana Gabrijela Šabić